

KRAJOBRAZ ŻYJĄCY – WSTĘPNY PROGRAM PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ W ODNOWIE WSI HISTORYCZNEJ

A LIVING LANDSCAPE – AN INTRODUCTORY PROGRAMME OF PUBLIC PARTICIPATION IN HISTORIC VILLAGE RENEWAL

Anna Staniewska

dr inż. arch.

Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki w Krakowie
Wydział Architektury
Instytut Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Odnowa wsi z zachowaniem cennego krajobrazu oraz zabytkowej zabudowy przy jednoczesnym ożywieniu ekonomicznym i społecznym może być kompleksową rewitalizacją. Studium przypadku dotyczy Starego Paczkowa – jednej z najpiękniejszych i najlepiej zachowanych historycznych wsi województwa opolskiego. Artykuł prezentuje istotne uwarunkowania (tj. tło historyczno-krajobrazowe) i dotyczy badań w toku: opisuje program oraz planowane metody partycypacji społecznej włączające mieszkańców w projekt rewitalizacji wsi.

Słowa kluczowe: krajobraz wiejski, odnowa wsi, partycypacja społeczna, rewitalizacja.

ABSTRACT

Revitalization may lead to village renewal through safeguarding and making use of historic landscape and buildings' values along with community social and economic revival. The article describes background of ongoing research and its programme and methods used to encourage civic involvement. Case study is Stary Paczków – one of the most beautiful and best preserved historic villages in Opolskie Voivodeship.

Key words: public participation, revitalization, rural landscape, village renewal.

1. ODNOWA KRAJOBRAZU WSI A REWITALIZACJA

Bezpośrednim powodem przygotowania wstępnego programu partycypacji społecznej dla Starego Paczkowa było całościowe pojmowanie procesu rewitalizacji, o której mówi się wielokrotnie w kontekście zagadnień odnowy obszarów wiejskich. Rewitalizacją nazywa się szeroko rozumiane działania naprawcze podejmowane w przypadku wartościowych historycznych a zdegradowanych obszarów (miast, dzielnic miejskich czy wsi), zespołów budynków, a nawet czasem pojedynczych obiektów. Niestety, jej znaczenie bywa w praktyce redukowane do remontów, adaptacji czy przebudowy fragmentów miast, które to działania wprawdzie mogą składać się na proces rewitalizacji i przynosić dobre skutki w kilku płaszczyznach (w tym także na gruncie ekonomicznym i społecznym), ale nie mogą i nie powinny być nazywane rewitalizacją. Najbardziej kompleksowe definicje tego procesu, obejmującego działania w zakresie równoczesnej odnowy substancji architektonicznej (często wartościowej, co w polskich warunkach jest zwykle potwierdzone wpisem do rejestru bądź ewidencji zabytków),żywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych, zawarte są w dokumentach na temat Lokalnych Programów Rewitalizacji (ZPORR). Przykładowe definicje łączą działania techniczne z programamiżywienia gospodarczego i działaniem na rzecz rozwiązania problemów społecznych, jak bezrobocie, przestępczość, brak równowagi demograficznej (K. Skalski), albo opisują rewitalizację jako kompleksowy proces odnowy obszaru zurbanizowanego, gdzie zdegradowana przestrzeń, funkcje i substancja wywołują kryzys uniemożliwiający zrównoważony rozwój (A. Billert). Dla radykalnej definicji W. Kłosowskiego, mówiącej o ponownym ożywieniu procesów społeczno-gospodarczych na obszarze, na którym procesy te zamarły, punktem wyjścia jest diagnoza problemów społecznych i gospodarczych [5, s. 2–3], a dopiero na dalszym etapie następuje przejście do określenia na tej podstawie obszarów rewitalizacji.

Obecnie problematyka rewitalizacji podejmowana jest głównie w kontekście miejskim (toczą się prace nad dokumentami w tym zakresie takimi jak: *Krajowa Polityka Miejska* [14] i powiązany z nią *Narodowy Plan Rewitalizacji* [6]). Jednak w świetle diagnozy istotnych problemów wielu obszarów wiejskich w Polsce, takich jak: utrata pierwotnego charakteru wsi, przemiany demograficzne, bezrobocie i depopulacja (migracja do miast i emigracja zarobkowa za granicę), działania rewitalizacyjne powinny być podejmowane także i na tych obszarach. W obliczu problemów społecznych i gospodarczych wsi oraz wzrastającego współczynnika urbanizacji (nie tylko w Polsce, ale i w całej Europie) szczególnego znaczenia nabiera potrzeba rewitalizacji szczególnie tych wsi, które stanowią przykłady dziedzictwa kultury wiejskiej i są niezwykle cenne z punktu widzenia krajobrazowego. Taką wsią jest opisywany w artykule Stary Paczków. Potrzebę uwzględnienia aspektów społecznych rewitalizacji zauważały zarówno służby konserwatorskie, jak i autorzy opracowań waloryzujących miejscowość.

Dla powodzenia rewitalizacji istotne znaczenie ma kwestia jakości krajobrazu jako czynnika sprzyjającego powodzeniu planowanej rewitalizacji. Na wymierny wkład krajobrazu w ożywienie współczesnego funkcjonowania (także i krajobrazu wsi) zwracają uwagę zapisy Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, która podkreśla, że krajobraz *stanowi [...] zasób sprzyjający działalności gospodarczej i że jego ochrona, a także gospodarka i planowanie mogą przyczyniać się do tworzenia zatrudnienia*. Tworzenie miejsc pracy przy zmieniającej się funkcji obszarów wiejskich jest kluczowe dla ich dalszego zrównoważonego rozwoju w nowych realiach gospodarczych. Co istotne, konwencja nie różnicuje rodzajów krajobrazu (dotyczy wszystkich krajobrazów w Europie, co podkreśla jej preambuła) i swoim zakresem obejmuje *obszary przyrodnicze, wiejskie, miejskie i podmiejskie. [...] Dotyczy ona krajobrazów, które mogą być traktowane jako krajobraz wyjątkowy, jak również obszarów krajobrazu pospolitego i zdegradowanego* [2, art. 2]. Można zaryzykować stwierdzenie, że zagrożone nieodwracalnymi przemianami cenne obszary wiejskie to tzw. krajobrazy codzienności (polskie tłumaczenie *Konwencji* posługuje się lekko pejoratywnie kojarzającym się określeniem „krajobrazy pospolite”; por. wersja angielska i francuska EKK, odpowiednio: *everyday landscapes, les paysages du quotidien*), świadcząca

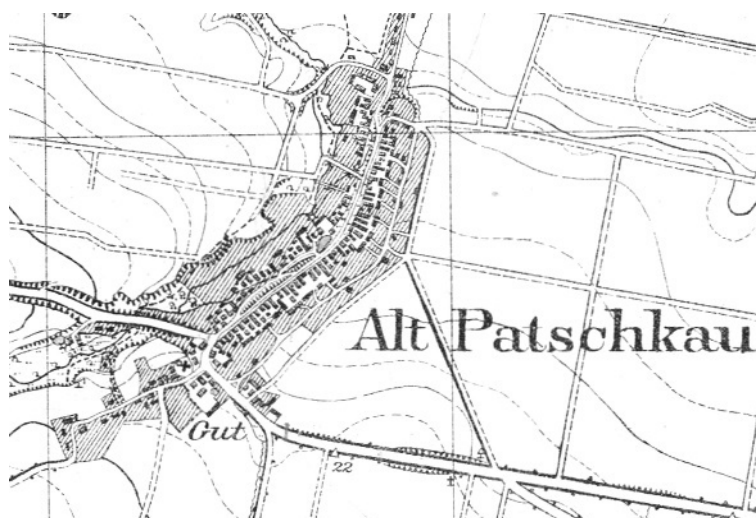
o zanikającym stylu życia i związanej z nim kultury. Utrata tradycyjnego charakteru wsi i miejskie aspiracje jej mieszkańców w połączeniu ze zmianą stylu życia i pracy często łączą się z zaprzestaniem kultuwowania zwyczajów, rzemiosła i lokalnej tradycji budowlanej, co szybko odbija się na wyglądzie i stanie krajobrazu wsi.

Program Odnowy Wsi Opolskiej w województwie opolskim, sięgający korzeniami 1997 r., jest przykładem działań opartych na metodach rewitalizacji w celu integracji społeczności wiejskich wokół ich żywotnych problemów, z uwzględnieniem dążenia do zachowania dziedzictwa materialnego i jego odnowy zgodnie z zasadami konserwatorskimi oraz umożliwieniem współczesnego racjonalnego użytkowania. Zagadnieniom tym zarówno w teorii, jak i praktyce poświęconych jest wiele prac R. Wilczyńskiego [7, 13], niestrudzonego propagatora tej idei i jednocześnie czynnego samorządowca i polityka, od 2007 r. wojewody opolskiego. W ramach programu wypracowano własne metody pracy, inspirowane doświadczeniami zagranicznymi z Austrii, Nadrenii – Palatynatu i Francji [11] oraz ideą tworzenia i urządzania centrów wsi jako miejsc budowania więzi społecznych i wymiany idei i informacji [11, s. 6]. Statystyka przedsięwzięć realizowanych w ramach różnych konkursów PROW 2017–2013 jest imponująca: w ramach Odnowy Wsi – aż 172 projekty zrealizowano we wsiach uczestniczących w programie (z ogólnej liczby 182 projektów) [3]. Najnowsze dane przytaczane przez samorząd województwa opolskiego mówią o 68 gminach i 703 sołectwach zaangażowanych w projekt (liczba ta stanowi prawie 70% wszystkich sołectw województwa). We wsiach opolskich działają grupy odnowy wsi oraz liczne stowarzyszenia, których celem jest poprawa jakości życia i rozwój miejscowości.

W artykule przedstawiono studium przypadku wsi Stary Paczków. W studium tym prezentacji opracowań eksperckich ukazujących walory architektoniczno-krajobrazowe wsi towarzyszy wstępny program aktywizacji społecznej, ożywiający poczucie lokalnej tożsamości dla wzmocnienia społecznego komponentu procesu rewitalizacji. Przedstawiony poniżej program partycypacji społecznej w odnowie historycznej wsi został opracowany na podstawie doświadczeń Pracowni Podstaw Kulturowych Architektury Krajobrazu w Instytucie Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej oraz programu partycypacji społecznej w ochronie i kształtowaniu krajobrazu opracowanego przez zespół pod kierunkiem profesor Krystyny Pawłowskiej [9,15].

Ryc. 1. Wycinek pruskiej mapy z drugiej połowy XIX wieku, uzupełnianej w 1933 r. i wydanej w 1938, sekcja 5568: Patschkau (mapa z oprac. [8]). Źródło: il. [16] oryginał w zbiorach Allgemeine Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs, sygnatura XI. HA, Mt 5568¹

Fig. 1. Part of the Prussian map from second half of the 19th century with information from 1933 published in 1938, section 5568: Patschkau (from study [8]). Source: Allgemeine Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs, signature XI. HA, Mt 5568

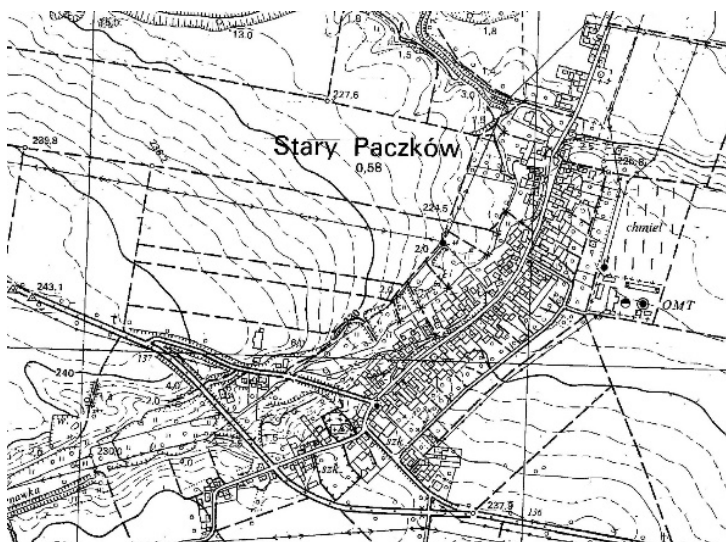

¹ Dane przytaczane za katalogiem internetowym Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie [16]

2. STARY PACZKÓW – KRAJOBRAZ WSI HISTORYCZNEJ W PROCESIE PRZEMIAN

Stary Paczków – miejsce i jego historia

Stary Paczków to wieś o średniowiecznym rodowodzie w położona w południowo-zachodnim krańcu województwa opolskiego, w powiecie nyskim, w gminie Paczków, w niewielkiej odległości (kilku kilometrów) od granicy z Republiką Czeską. Na południe od miejscowości przebiega droga krajowa 46 (prowadząca z Otmuchowa przez Paczków do Kłodzka). Szczegółowy opis dziejów i rozwoju wsi zawiera opracowanie historyczno-ruralistyczne autorstwa Teresy Palacz wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu [8, s. 6–17]. Początki osadnictwa związane są z epoką brązu, o czym świadczą pozostałości grodziska stożkowego na cyplu potoku Tarnawka (stanowisko archeologiczne wpisane jest do rejestru zabytków pod nr A-390/75). Pierwsza wzmianka o wsi Stary Paczków znajduje się w dokumencie lokacyjnym miasta Paczkowa² z 1254 r. i świadczy o tym, że wieś musiała zostać lokowana wcześniej i od momentu założenia miasta w późniejszych dokumentach nazywana jest *Antiquum Paczkow* [8, s. 8]. Już w średniowieczu we wsi był kościół, młyn i gospoda. Losy Starego Paczkowa odzwierciedlają historię regionu: zniszczenia w trakcie najazdu husytów w połowie XV wieku, zarazy i powodzie w XVI wieku, wojnę 30-letnią w latach 1618–1648 i epidemię zarazy z 1633 r.; okres przynależności Śląska do Habsburgów, a następnie wojny śląskie i przejście dóbr biskupich w 1810 r. na własność państwa pruskiego. Największy rozkwit miejscowości nastąpił w końcu XIX wieku, gdy zamieszkiwały ją 734 osoby w 113 domach (dane z 1895 r. przytacza T. Palacz [8]). Przed wybuchem drugiej wojny światowej funkcjonowały: kościół i parafia, gospoda, dwa młyny i sklep, a w 1935 r. starannie wybrukowano drogę wiodącą w kierunku Otmuchowa (dziś główna ulica wsi).

Ryc. 2. Wycinek współczesnej rastrowej mapy topograficznej udostępnianej na stronach: Opolskie w Internecie system informacji przestrzennej i portal informacyjno-promocyjny Województwa Opolskiego. Źródło il. [17]:

Fig. 2. Part of a contemporary topographic raster map published as geographic information data on the website of Opolskie Voivodeship. Source [17]

Po wybuchu wojny Górny Śląsk został wcielony do III Rzeszy. Rok 1945 był punktem zwrotnym w historii miejsca – ofensywa Armii Czerwonej wyzwoliła wprawdzie Śląsk i obszar ten przekazano Polsce, ale faktyczną władzę w terenie sprawowały sowieckie jednostki wojskowe. Rozpoczęto procedury wysiedleń rdzennych mieszkańców okolic i jednocześnie sprowadzano osadników z Polski centralnej i z Kresów. Do Starego Pacz-

² Zespół staromiejski ze średniowiecznym systemem fortyfikacji w Paczkowie jest uhonorowany wpisem na listę pomników historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 (DzU z 2012 r., nr 0, poz. 1240).

kowa w lipcu 1945 r. sprowadzono osiedleńców z Rajczy koło Żywca, ze wsi z parafii Milówka oraz spod Nowego Sącza, a także grupę z dawnego województwa tarnopolskiego. Przez pół roku we wsi jednocześnie mieszkali autochtoni i przesiedleńcy, którzy stopniowo zaczęli przejmować ich gospodarstwa. Ostatecznie śląscy mieszkańcy zostali wysiedleni ze Starego Paczkowa w styczniu 1946 r. W ten sposób we wsi ukształtowanej w myśl lokalnej kultury osadniczej i architektonicznej Śląska Opolskiego strażnikami dziedzictwa o kilkusetletniej tradycji stali się ludzie z zupełnie innego regionu etnograficznego. Z tej przyczyny jest to interesujący przykład tzw. dziedzictwa odziedziczonego, a mówiąc o lokalnej tradycji można odnosić się do tradycji związanej z historycznym kształtem miejscowości i kulturą mieszkańców wysiedlonych, tradycjami przywiezionymi przez osiedleńców oraz zupełnie nową tradycją narosłą we wsi w czasie ostatnich 70 lat od osiedleń. Obecnie Stary Paczków liczy 497 mieszkańców (według danych GUS z 2013 r.).

Stan zachowania krajobrazu wiejskiego w Starym Paczkowie

Stary Paczków został założony jako wieś owalnicowo-ulicowa o niwowym układzie pól, z tym, że wewnętrzny wydłużony plac służył jedynie do spędzania bydła, a kościół i siedziba właściciela (znajdowała się ona prawdopodobnie w miejscu dzisiejszego gościńca) były wzniesione w najwyższym punkcie wsi, na jej zachodnim krańcu, poza zabudową gospodarstw. Dzisiejsza struktura osadnicza kontynuuje pierwotny układ wyznaczony w średniowieczu (już wtedy aż 4/5 dzisiejszego obszaru wsi było zasiedlone). Zabudowa koncentruje się wzdłuż dwóch historycznych traktów komunikacyjnych o zachowanej nawierzchni brukowej z kostki granitowej (w części zakrytej asfaltem) i przeważa w osi południowy wschód – północny zachód, wzdłuż rowu, który jest pozostałością młynówki (we wsi niegdyś działały dwa młyny). Dominantą przestrzenną jest wieża kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych, w którym w głównym ołtarzu znajduje się niezwykle cenna gotycka scena koronacji Matki Bożej. Ze względu na stylistyczne podobieństwo do innych dzieł Wita Stwosza (o którym wiadomo, że miał udział w kopalni w Złotym Stoku) istnieje niepotwierdzone domniemanie, iż być może on sam, albo inny artysta z jego warsztatu, jest autorem dzieła.

Ryc. 3. Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Starym Paczkowie i wiekowy pomnikowy dąb. Źródło: fot. A. Staniewska

Fig. 3. All Saints' Parish Church in Stary Paczków and a magnificent old oak tree. Source: photo A. Staniewska

Na zwartą i uporządkowaną zabudowę wsi składa się ukształtowany w drugiej połowie XIX wieku na planie średniowiecznych podziałów układ zamkniętych w czworobok zagród frankońskich. Pierzeję wzdłuż głównej ulicy wsi tworzą ściany domów mieszkalnych składających się na zagrodę. Są często połączone parami murem z bramami lub furtami zamkniętymi koszowo albo też łącznikiem z przejazdem na podwórze. Okazałe piętrowe, murowane i tynkowane na biało domy zwrócone są do drogi często szczytowo, rzadziej kalenicowo. Pierwotne pokrycie dwuspadowych dachów stanowił łupek lub dachówka ceramiczna karpiówka. Czworobok zagrody domknięty był z pozostałych stron budynkami inwentarskimi i stodołą, której gabaryt zależał od zamożności właściciela.

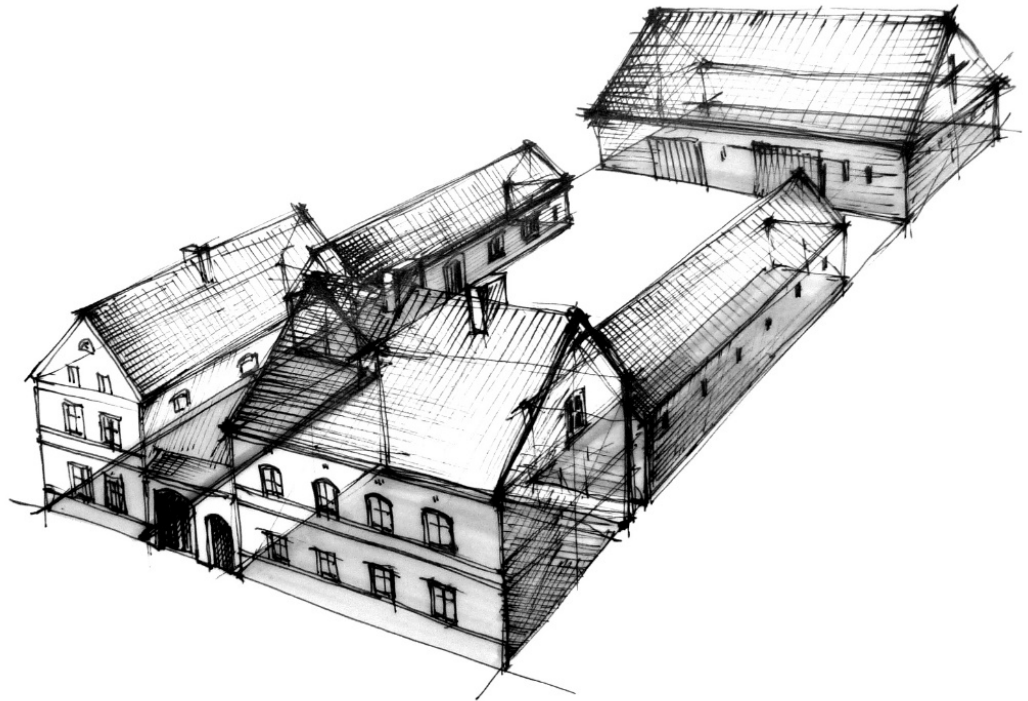

Ryc. 4. Gotycka scena koronacji Matki Bożej w ołtarzu głównym (przypuszczalnie autorstwa Wita Stwosza lub artysty z jego warsztatu). Źródło: fot. A. Staniewska

Fig. 4. Gothic altar by Wit Stwosz or an artist from his workshop. Source: photo A. Staniewska

Wartości krajobrazu i wytyczne do planowania na przyszłość

Stary Paczków i zasoby jego krajobrazu zostały przebadane w ramach studium historyczno-ruralistycznego Teresy Palacz w 2011 r. [8]. Opracowanie to zawiera szczegółowy opis historii wsi, odniesienia do dokumentów historycznych, ogólne informacje na temat poszczególnych zagród, opis zasobu i waloryzację poszczególnych zagród w ramach wsi na załącznikach graficznych. Wieś była także przedmiotem szerszej zakrojonych badań porównawczych w ramach działań dotyczących dziedzictwa wsi opolskiej podsumowanych opracowaniem *Waloryzacja zabytkowego zasobu kulturowego wsi województwa opolskiego. Cele, metody, praktyka*[12]. Według tego opracowania Stary Paczków jest jedną z trzech wsi o wybitnych walorach w zakresie historycznego układu przestrzennego na tle wszystkich przeanalizowanych 108 wsi. Szczegółową waloryzację architektoniczno-krajobrazową wraz z wytycznymi do działań projektowych, konserwatorskich i remontowych opracował zespół pod kierunkiem dr inż. arch. Katarzyny Hodor w latach 2013–2014 [10]. W ramach tego projektu wyznaczono szczegółowe kierunki działań w zakresie konserwacji zabudowań i kształtowania krajobrazu oraz postulat włączenia w te prace społeczności lokalnej.

Ryc. 5. Rozplanowanie zagrody frankońskiej – na podstawie zagród w Starym Paczkowie. Źródło: il. rys. A. Staniewska

Fig. 5. Layout of the typical farm in Stary Paczków – zagroda frankońska. Source: drawing by A. Staniewska

Ryc. 6. Zagrody w Starym Paczkowie – fasady i charakterystyczna brama. Źródło: fot. A. Staniewska

Fig. 6. Farms in Stary Paczków – facades and a typical gate. Source: photo A. Staniewska

3. WSTĘPNY PROGRAM PARTYCYPACJI NA RZECZ OŻYWIENIA WSI

Same jedynie działania eksperckie są nieskuteczne, ponieważ wprowadzenie w życie zaleceń konserwatorskich i w konsekwencji zachowanie wartości krajobrazu wynikają-

cych z sumy działań w skali pojedynczych zagród zależy od ich właścicieli. Bez użytecznej dla społeczności współczesnej funkcji szanującej zabytkową formę i substancję obiektów (np. stodoł) unikatowy krajobraz wsi zniknie bezpowrotnie w wyniku przekształceń wynikających z nieświadomości jego wartości i zaniedbań w bieżącym utrzymaniu. Powodzenie rewitalizacji zależy więc w dużym stopniu od tego, czy i jakie korzyści dostreże w tym procesie dla siebie lokalna społeczność i w jakim stopniu będzie gotowa zaangażować się proces odnowy. Określenie, co po ustaniu funkcji rolniczych ma być siłą napędową funkcjonowania wsi i magnesem przyciągającym do niej nowych i powracających z emigracji mieszkańców jest równie istotną częścią programu rewitalizacji, co ochrona zabytkowych domostw polegająca a na ustaleniu listy nakazów i zakazów dotyczących prowadzenia prac remontowych. Jednak tego typu decyzje wymagają czasu, rozpoznania preferencji mieszkańców oraz analiz rynkowo-ekonomicznych, aby można było stworzyć dobry biznesplan, który da szansę na powodzenie przedsięwzięcia.

Cele i metody

Dlatego wstępny i ograniczony w czasie program aktywizacji społeczności lokalnej sformułowano w porozumieniu z WUOZ w Opolu z intencją odszukania wartości i tradycji typowych dla Starego Paczkowa, a następnie zachęty mieszkańców wsi do ich twórczego wykorzystania i rozpoczęcia dialogu społeczności z lokalnym samorządem i konserwatorem zabytków. Program zaplanowano jako jeden z projektów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich i Województwa Opolskiego w ramach tzw. projektów miękkich dotyczących podnoszenia świadomości i budowy kapitału społecznego. Plan działań dopasowano do terminarza aktualnego cyklu projektów KSOW i z tej przyczyny ograniczono do zaledwie 2,5 miesiąca, co w praktyce oznacza, że będą to zaledwie działania rozpoczynające proces, który winien być kontynuowany i pogłębiany w przyszłości. Zastosowano metody badań z zakresu komunikacji społecznej, które sprawdzają się w partycypacji dotyczącej kształtowania przestrzeni, ze względu na rolę i kontekst krajobrazu kulturowego w Starym Paczkowie. Większość z nich pośrednio przyczynia się do aktywizacji społeczności lokalnej, wzbudzając zainteresowanie przyczyną, dla jakiej są prowadzone. Jednak ich użycie w określonym kontekście i sekwencji może poprawić dyskusję na temat jakości przestrzeni i możliwości kształtowania wyjątkowego krajobrazu. Do dyskusji, oprócz najbardziej palących problemów do rozwiązania, wybrano oczywiste atuty i powody do dumy, aby w ten sposób budować tożsamość miejsca nie tylko w sensie krajobrazowym, ale i społecznym.

Szczegółowe cele programu określono jako zaktywizowanie lokalnej społeczności do:

- podjęcia działania (najpierw na niewielką skalę) polegającego na potraktowaniu jubileuszu osiedleń jako okazji do pochwalenia się dziedzictwem kulturowym miejscowości przez przygotowanie ekspozycji kolekcji prywatnych zdjęć zebranej w trakcie warsztatów (ewentualna publikacja może powstać we współpracy z WUOZ w Opolu);
- sformułowania i nazwania konkretnych problemów technicznych i funkcjonalnych związanych z mieszkaniem w zabytkowych obiektach składających się na krajobrazową całość zabytkowej wsi;
- wyznaczenia ram współpracy rady sołeckiej reprezentującej mieszkańców z WUOZ i władzami gminy w celu określenia zasad dalszego rozwoju miejscowości w kontekście planowania przestrzennego i ochrony dziedzictwa;
- podjęcia próby dotarcia przez uczestników warsztatów jako multiplikatorów efektu do niezaangażowanej grupy mieszkańców.

Na program partycypacji składa się kombinacja badań jakościowych (wywiady indywidualne, warsztaty) z badaniem ankietowym (ankieta rozdawana). Zaproponowana sekwencja opiera się na zasadzie kolejnego stosowania metod coraz bardziej deliberatywnych, pozwalających poznać motywacje i wymagających interakcji.

Pierwszy etap obejmował analizę istniejących dokumentów, opracowań i wywiad z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz autorką opracowania z 2014 r. Po analizie do-

tychczasowych opracowań przewidziano przygotowanie roboczego kwestionariusza ankiety, do weryfikacji w następstwie wywiadów indywidualnych z ważnymi osobami (liderami opinii). Po kolportażu ankiety i akcji informacyjnej (plakaty, ogłoszenia parafialne, sieć powiązań oparta na kontaktach sołtysa) przygotowano dwie edycje warsztatów. W założeniu wnioski z pierwszych winny posłużyć do dopracowania programu drugich – istotne jest przejście od diagnozy stanu istniejącego (określenie stron mocnych – siła tradycji, wskazanie problemów) do ukazania możliwości realnego działania popartego przykładami sukcesów. Każdą turę warsztatów zaplanowano na maksymalnie 30 uczestników, pracujących w mniejszych grupach. Podsumowaniem programu ma być raport przekazany mieszkańcom (na ręce rady sołectkiej), burmistrzowi Paczkowa i WUOZ w Opolu, zawierający cel i plan badań, ich opis, bazę dobrych przykładów, wyniki pracy warsztatowej oraz katalog zdjęć historycznych i fotografii pamiątek.

Ryc. 7. Malowniczy widok głównej ulicy Starego Paczkowa i charakterystyczny rytm ścian szczytowych. Źródło: fot. A. Staniewska

Fig. 7. A picturesque view on the main street of Stary Paczków and the frontage of gable facades of houses. Source: photo A. Staniewska

Ankieta jako wstępna diagnoza sytuacji bieżącej

W celu poznania stosunku mieszkańców do stanu ich miejscowości oraz deklaratywnej gotowości do uczestnictwa w rewitalizacji przygotowano ankietę. Projekt ankiety został zweryfikowany po odbyciu wywiadów z proboszczem, burmistrzem Paczkowa oraz sołtysem Starego Paczkowa. Kwestionariusz zawierał 24 pytania dotyczące:

- stosunku emocjonalnego do zajmowanego obojścia;
- ewentualnych trudności w utrzymaniu cennych zabudowań;
- najpilniejszych problemów do rozwiązania w miejscowości;
- chęci i możliwości włączenia się w prace rewitalizacyjne

Ankietę przeprowadzono wśród dorosłych mieszkańców wsi, których jest około 300 faktycznie przebywających (duża liczba osób młodych wyjechała). Jednostką próby było gospodarstwo domowe (we wsi jest 111 domostw). Do dystrybucji przeznaczono 200 egzemplarzy kwestionariusza (po jednym na gospodarstwo oraz zapas na wypadek zagubienia).

Warsztaty – zaproszenie do działania

Aby mieszkańcy mieli okazję czynnie włączyć się w rewitalizację, na kolejny etap zaplanowano organizację dwóch następujących po sobie warsztatów. W przygotowaniu ich programu posłużyła się metodologią warsztatów stosowaną przez Pracownię Podstaw Kulturowych Architektury Krajobrazu (konsultacje i rozmowy przy stolikach tematycznych) oraz elementami brytyjskiej metody planowania partycypacyjnego *Planning for Real* („planowanie naprawdę”)³, które jest wyjątkowo skutecznym sposobem angażowania w przeprowadzanie zmian w niewielkich społeczności.

Celem pierwszych warsztatów było zbudowanie poczucia dumy i własnej wartości związanej z lokalnymi zwyczajami i tradycją przez budowę tzw. *Bazy skarbów Starego Paczkowa*. W trakcie warsztatów przewidziano rejestrację pamiątek rodzinnych (zdjęć, przedmiotów użytkowych) zarówno tych przywiezionych z Żywiecczyny, jak i związanych z życiem już w Starym Paczkowie lub też odnalezionych w domach po poprzednich mieszkańcach. Ponadto przewidziano przygotowanie *Banku umiejętności sąsiedzkich* oraz hierarchizację najistotniejszych problemów do rozwiązania z wykorzystaniem metodologii *Planning for Real*.

Ryc. 8. Praca w trakcie warsztatów w Starym Paczkowie. Źródło: fot. A. Bułat

Fig. 8. A group deliberating during the workshop in Stary Paczków. Source: photo A. Bułat

Zebranie informacji o umiejętnościach i kompetencjach uczestników warsztatów przewidziano na podstawie kwestionariusza dotyczącego umiejętności przydatnych do działań rewitalizacyjnych zarówno w zakresie umiejętności twardych (np. wykonywania robót budowlanych w ramach prac konserwatorskich), jak i możliwości świadczenia usług związanych z ewentualnym nowym funkcjonowaniem wsi (obsługa turystów, gotowanie, promocja miejscowości poprzez budowę i utrzymanie strony internetowej itp.).

Z kolei ustalenie priorytetów i klasyfikacja istotnych problemów na te, które możemy rozwiązać sami, przy których potrzeba pomocy z zewnątrz (finansowej i/lub organizacyjnej) oraz takie, które są całkowicie zależne od czynników zewnętrznych, pozwala na odkrycie

³ Członkowie zespołu badawczego (Anna Staniewska, Katarzyna Konopacka i Jacek Konopacki) są w grupie pierwszych w Polsce certyfikowanych fasilitatorów metody *Planning for Real*.

sily sprawczej⁴ drzemiącej w społeczności wsi i niezależnej od zewnętrznych programów wsparcia. Ukierunkowanie warsztatów na możliwość osiągnięcia realnego efektu w oparciu o własne możliwości i umiejętności może przyczynić się do powstania tzw. efektu petunii [4], czyli realizacji niewielkiego projektu o widocznym pozytywnym skutku, który daje napęd do podjęcia dalszych bardziej skomplikowanych, ale równie potrzebnych prac.

Po rozpoznaniu potencjału wsi i jej mieszkańców kolejne warsztaty przewidziano jako okazję do wspólnego poszukiwania możliwej nowej funkcji wsi, która przyczyniłaby się do jej ożywienia i wyeksponowania walorów dziedzictwa i krajobrazu. W trakcie trwania tego spotkania dla uczestników zaplanowano cztery stoiska tematyczne, przy których można było zasięgnąć inspiracji i zapoznać się ze sprawami:

- rodzimych przykładów udanego ożywienia wsi w oparciu o zasoby lokalnej tradycji i krajobrazu kulturowego (np. niewielkie gospodarstwa sadownicze na Sądecczyźnie zorientowane na przetwórstwo, rolnictwo ekologiczne i grupy producenckie, pszczelarstwo, jeździectwo, agroturystyka kulturowa nawiązująca do np. do tradycji łemkowskich);
- potrzeb i możliwości w zakresie kreacji marki lokalnej, specjalności wsi oraz sposobów jej promocji (znalezienie odbiorców dla wytwarzanych lokalnie usług i towarów, dotarcie do nich za pomocą odpowiednich środków komunikacji, np. możliwość użycia mediów elektronicznych);
- przedsiębiorczości społecznej jako metody rozpoczęcia działalności gospodarczej najpierw na niewielką skalę, aktywizującej osoby bezrobotne (w Starym Paczkowie, podobnie jak w całym województwie opolskim, jest duże bezrobocie i wysoki odsetek migracji mieszkańców za pracą do większego miasta i za granicę);
- walorami tradycyjnych technologii budowlanych właściwych dla miejsca oraz uzasadnienie wyboru dobrych jakościowo materiałów i konserwatorsko poprawnych rozwiązań funkcjonalnych (na podstawie katalogu problemów wynikającego z ankiety doradztwo w zakresie konkretnych problemów; konsultant znający metody konserwatorskie).

Oprócz pisemnego raportu przewidziano prezentację wyników podczas lokalnego święta (jubileusz straży pożarnej), a także specjalną ulotkę skierowaną do osób młodych a nieobecnych w trakcie warsztatów, przedstawiającą walory wsi i możliwości ich współczesnego zyskownego wykorzystania. Głównym problemem Starego Paczkowa jest bowiem niewielka liczba osób gotowych włączyć się w ożywienie wsi, wynikająca z ogólnej sytuacji demograficznej. We wsi pozostało wielu mieszkańców w podeszłym wieku, od których trudno oczekiwać rozpoczynania działalności gospodarczej, dlatego uczestnicy warsztatów poproszeni zostaną o przekazanie swoim dzieciom i wnukom listu zachęcającego do działania. Młodsze pokolenie albo uczy się w większych miejscowościach, albo wyjechało z braku perspektywy zatrudnienia na miejscu. Kluczową sprawą decydującą o wejściu na drogę ku prawdziwej rewitalizacji jest nie tyle ocena ekspercka (a ta jest bardzo wysoka), ile realna chęć obecnych i potencjalnych przyszłych mieszkańców do wzięcia odpowiedzialności za rozwój miejscowości, czego można jednakże od nich oczekiwać po stworzeniu przez gminę odpowiednich warunków.

4. PODSUMOWANIE

Przedstawiony program aktywizacji społecznej, mający na celu odnowę krajobrazu Starego Paczkowa, odzwierciedla logikę tego typu projektów wychodzących od diagnozy stanu przez analizę potrzeb i włączenie społeczności w wybór kierunku rozwoju korzystny dla mieszkańców i unikatowego krajobrazu. Aby zwiększyć możliwość bezpośredniego udziału w ramach ograniczonego czasu trwania (zaledwie 2,5 miesiąca), zwiększono

⁴ Tzw. *empowerment*, czyli samodzielne działanie uznawane za najwyższy stopień „drabiny partycypacji społecznej” opracowanej przez S. Arnstein [3].

liczbę metod wymagających aktywnego uczestnictwa (warsztaty). Projekt ten jednak może zaledwie raczej zaszczyć pierwsze ziarna optymizmu, niż sprowokować gruntowne zmiany. Aby oczekiwać radykalnej poprawy warunków życia, ożywienia wsi i modelowej odnowy krajobrazu, należałoby prowadzić systematyczne działania przez kilka lat. Do szeregu koniecznych działań można zaliczyć uruchomienie kompleksowego programu walki z bezrobociem, opartego na systemie mikrodotacji na działalność gospodarczą, systemie zachęt podatkowych, programie profilaktyki alkoholizmu oraz wykupie kilku pustostanów i poprawie infrastruktury. Należy podkreślić, że największą trudnością do pokonania w tym przypadku jest brak wiary społeczności w możliwość zmian i ogólne zniechęcenie wynikające z trudnej sytuacji wielu rodzin. Dlatego już samo zaproszenie do rozmowy i próba realizacji wspólnego wydarzenia, jakim jest jubileusz osiedleń, są pierwszym krokiem do odnalezienia poczucia siły sprawczej wspólnoty mieszkańców. Wieloletnie zaniedbania gminy w zakresie polityki przestrzennej (brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wyznaczającego obszar pod nową zabudowę) oraz infrastruktury (brak kanalizacji) tworzą dziś trudną do przeskoczenia barierę rozwoju, która odstrasza młode pokolenie od powrotu w rodzinne strony. Przewyciężenie istniejącego stanu niemocy i niechęci do ożywienia Starego Paczkowa wymaga silnego impulsu z zewnątrz – czy to w postaci znaczącej inwestycji dającej zatrudnienie, czy przeprowadzenia modelowej odnowy znaczącego obiektu – jednej całej zagrody lub budynku gościńca. Jednak kluczowa dla sukcesu miejscowości i przetrwania jej krajobrazu zmiana mentalności wymaga systematycznej pracy. Prowadzony projekt aktywizacji taką pracą rozpoczyna, a zgromadzone w jego trakcie materiały posłużą do wzbogacenia uroczystych obchodów 70-lecia osiedleń w Starym Paczkowie, zaplanowanych na lato 2015 r.

A LIVING LANDSCAPE – PROGRAMME OF PUBLIC PARTICIPATION IN HISTORIC VILLAGE RENEWAL

1. RURAL LANDSCAPE RENEWAL AND REVITALIZATION

The main reason for formulating the introductory programme for public participation was understanding of village renewal as a complex revitalisation, which is referred to in the urban context. Revitalisation is usually used to describe broadly defined actions undertaken in case of valuable historical and neglected areas in towns, urban neighbourhoods or rural areas. It is addressed to groups of buildings and sometimes even individual objects. Unfortunately, often its importance is sometimes reduced to overhaul, adaptation or remodelling parts of the cities. This type of renewal may bring good results (including economic and social benefits) and may be a part of a revitalization process. However, it cannot and should not be called revitalization. The most comprehensive definitions of a process involving simultaneous action on renewal of the architectural structures and economic recovery and reconstruction of social bonds are provided in the documents on the Local Regeneration Programmes (Lokalny Program Rewitalizacji in frames of ZPORR – an EU operational programme). They often refer to valuable, listed objects included in the national register of historical sites and monuments'. Best definitions state that revitalization is a combination of technical measures together with programmes of economic recovery and action to solve social problems, such as: unemployment, crime, demographic imbalances (K. Skalski). Some describe it as a comprehensive renewal process in urbanized areas, whose degraded space, its functions and substance induce crisis that prevents (or significantly hinders) the normal economic and social development (A. Billert). For the radical definition of W. Kłosowski a starting point for the revival of socio-economic processes in the area where these processes have died is a diagnose of social and economic problems. In the next step the focus is set on the areas revitalization and renovation and architectural aspects.

Currently in Poland, revitalization is undertaken mainly in cities (ongoing work on the documents in this area such as: the National Urban Policy [14] and the associated National Plan for Revitalization [6]). However, revitalization activities should also be undertaken in many rural areas in Poland, where the loss of the original character of villages results from demographic change, unemployment and depopulation (migration to the cities and emigration abroad). In the face of social and economic problems on rural areas and the increasing rate of urbanization (not only in Poland but throughout Europe) the need of revitalization is of particular importance especially in those villages, which are unique examples of rural culture and heritage. They are also highly valuable from the landscape point of view. Stary Paczków described in this study is such a village. The need of public involvement in village renewal was obvious for the local conservation office and the researchers who examined historic landscape of the village.

Landscape quality maintenance may play a vital role in village renewal process and has an impact on its success. In view of the problems currently faced currently by the residents and local governments in rural areas is worth noting the importance of landscape quality as a factor contributing to success of planned development. The European Landscape Convention provisions underline measurable contribution that landscape revival may have to the contemporary landscape functioning (also the rural landscape), by emphasizing that *the landscape is [...] resource favourable to economic activity and whose protection, management and planning can contribute to job creation*. Creating jobs on rural areas, which are changing their function, is crucial for their further sustainable development in the new economic reality. Importantly, the Convention makes no distinction between types of landscape. It is meant to be *a new instrument for the protection, management and planning of all landscapes in Europe – which emphasizes its preamble and its scope covers natural, rural, urban and suburban areas. It includes land and inland waters and marine. It concerns landscapes that might be considered as a unique landscape, as well as areas of everyday or degraded landscapes* [2, Art. 2]. You can argue that valuable rural areas threatened by irreversible changes are sort of everyday landscapes. The Polish translation of the Convention uses term of "common landscapes", which in contrast to its English (*everyday landscapes*) or French equivalent (*les paysages du quotidien*) and may be understood a bit pejoratively and underestimate the fact such landscape can be evidence of a fading way of life and culture associated with it. The loss of the traditional nature the countryside mixed with urban aspirations of its people is reflected by a new lifestyle. The loss of traditional habits, crafts and local building tradition quickly affects the appearance and state of the rural landscape.

Since 1997 the Rural Renewal Programme in Opole Province has been an example of the revitalization of action based on methods for the integration of rural communities around their vital problems and retaining rural tangible heritage and its renewal according to the principles of conservation and its rational contemporary use. R. Wilczyński, a tireless promoter of this idea and at the same time active local government member and politician, devoted many works to this topic [7, 13]. Since 2007 he has been the Governor of Opole Province and is an expert both in theory and in practice in this subject. The programme of Village Renewal he launched is inspired by foreign experiences from Austria, Rhineland – Palatinate and France [11] and the idea of designing and arranging village centres as places of social relations and exchange (also of ideas and information) [6, p. 6]. A number of projects implemented under the various competitions RDP 2017– 2013 is impressive: under the Rural Renewal auspices there were 172 projects implemented in the villages participating in the programme (out of a total 182 projects). [3]. The latest figures cited by the regional government of Opole say about 68 municipalities and 703 the villages involved in the project. These numbers mean almost 70 per cent of all the villages of the province. In the villages of Opole Province rural renewal work groups and numerous hundred-associations were set up with the goal to improve the quality of life and redevelop villages.

The article presents a case study of the village called Stary Paczków, where expert presentation showing the values of architecture and historic landscape was followed by social mobilization programme to stimulate the sense of local identity in order to strengthen the social component of the revitalization process. An outline of the introductory programme of social participation in historic village renewal outlined below was developed basing on the experience of the Laboratory of Cultural Aspects of Landscape Architecture at the Institute of Landscape Architecture at Cracow University of Technology and a programme of social participation in the protection and landscaping developed by a team led by Professor Krystyna Pawłowska [9,15].

2. STARY PACZKÓW – HISTORIC VILLAGE LANDSCAPE IN THE PROCESS OF CHANGE

Stary Paczków – the place and its history

Stary Paczków is a village of medieval origin located in the south-western tip of the Opole Province, in the district of Nysa, in the municipality of Paczków, within short distance of several kilometres from the border with the Czech Republic. South of the village a national road 46 leads from Otmuchów, by Paczków to Kłodzko. A detailed description of Stary Paczków's history and rural development includes the thorough study on development of historical and rural complex by Teresa Palacz commissioned by the Regional Office for the Protection of Monuments (WUOZ) in Opole [8, pp. 6–17]. The origins of the settlement are associated with bronze era as evidenced by the remains of fortifications on the spit taper of Tarnawka stream⁵. The first mention of the village of Stary Paczków is in the founding document from 1254 of the nearby medieval city of Paczków, which is called “the Polish Carcassonne”⁶. This proves that the village already existed before and after the founding of the city in subsequent documents is called “*Antiquum Paczków*” – Old Paczków – Stary Paczków [8, p. 8]. In the Middle Ages in the village there was a church, a mill and a tavern. The fate of the Stary Paczków reflects the history of the region: the destruction during the invasion of the Hussites in the first half 15th century, plagues and floods in the 16th century, the Thirty Years War in the years 1618–1648 and the plague epidemic of 1633 years; period belonging to the Habsburg Silesia and the Silesian wars and the passage of bishop's goods in 1810 on the property of the Prussian state. The village flourished in the late 19th century, when it was inhabited by 734 people in 113 homes (data from 1895, via T. Palacz [8]). Before the outbreak of World War II in the village there was a church and a parish, a tavern, two mills and a shop. In 1935 a road leading towards Otmuchów, which is today main street of the village, was carefully stone paved.

After the outbreak of the World War II Upper Silesia was incorporated into the Third Reich. The year 1945 was a turning point in the history of the place – although an offensive of the Red Army liberated Silesia and transferred these areas back to Poland, the real power on the ground was exercised by Soviet military. They started the procedure of displacement of indigenous inhabitants of the Opole region and at the same time, they imported Polish settlers from Rajcza near Żywiec, from villages in the parish Milówka and from Nowy Sącz, as well as a group from the former Tarnopol province (today on Ukrainian territory) came to Stary Paczków. For a half of a year the settlers lived in the village together with natives and began to take over their farms. Finally, Silesian residents were displaced from Stary Paczków in January 1946.

⁵ Archaeological site is inscribed in the register of monuments under No. A-390/75.

⁶ The Old Town of Paczków with its medieval wall fortification is listed as the Monumet of History, which is the highest possible rank of heritage type in Poland. The decision of the President of Poland was made on 22nd of October 2012 and carries and is published in the official Journal of Legal Acts in Poland, *DzU* z 2012 r., Nr 0, poz. 1240.

In this way, in the village shaped according to local tradition, custom and culture became home of people with a completely different regional ethnographic background. They had to take care of centuries-old traditions manifested in the architectural shape of settlement and landscape typical for the Opole Region. For this reason, it is an interesting example of the so-called inherited heritage, and when speaking of the local tradition you can relate to the indigenous tradition of the village itself and culture shaped by primal displaced residents, traditions imported by settlers and a brand new tradition in the village accrued during the last 70 years from the settlements. Currently Stary Paczków has 497 inhabitants (according to statistic data from the year 2013).

The condition of the rural landscape in Stary Paczków

Stary Paczków was founded as a historic oval street pattern settlement with the typical layout of fields. Unusually, the inner oblong square served only to run the cattle, and the church and the owner's seat (probably in place of today's inn) were erected at the highest point, at its western end, outside the village core. Today's settlement structure continues to the original layout set in the Middle Ages (already up to 4/5 of today's village area was settled at that time). Buildings are clustered along two historic streets with well preserved granite paving (now partly covered with asphalt). There is a main axis from the south-east to the north-west, along the ditch, which is a remnant of a former leat (in the past in the village worked once two watermills). The parish church tower of All Saints dominates the view on Stary Paczków. In the main altar there is a valuable gothic scene of the coronation of Saint Mary. Due to the stylistic resemblance to other works by Wit Stwosz (Veit Stoss), who is known to have had shares in the mines in nearby Złoty Stok, there is an assumption that perhaps he, or another artist from his workshop, is the author of this masterpiece. The compact layout of the village consists of so called *zagrody frankońskie* (Frankish quadrilateral farms), which, although seated in medieval divisions of land, were shaped in the second half of the nineteenth century. Frontage along the main street of the village is formed by the walls of residential houses of the farms. Often the combined pairs of walls are linked with gates or wickets or with the covered passage to the yard. Stately two-storey homes were built in brick and plastered in white. They more often face the road with their gable rather than the ridge wall. The original cover of the pitched roofs was slate or plain ceramic tile. Livestock buildings and barns, whose overall dimensions depend on the wealth of the owner, close the farmyard quadrangle.

The values of the landscape and guidelines for future planning

Stary Paczków and the resources of its landscape have been studied by Teresa Palacz in 2011 in thorough study on historic and architectural development of the site [8]. The study includes a detailed description of the history of the village, references to historical documents, general information on individual farms, resource description and an evaluation of individual farms within the village on the maps. The village was also the subject of a broader comparative research as part of the rural heritage investigation in Opole region, summarized by the document entitled *Evaluation of historic cultural resources of Opole province village. Objectives, methods and practice* [12]. According to this study, Stary Paczków is one of the three villages of outstanding values in terms of historical spatial system among all analyzed 108 villages. A detailed study of architectural and landscape features and values with guidelines for future project activities, maintenance and repair work was completed by a team led by Katarzyna Hodor in 2013–14. As part of this work also determined guidelines for future planning concerning architecture and landscape and a need for community involvement [10].

3. PARTICIPATION PROGRAMME FOR VILLAGE RENEWAL AND REVITALIZATION

Expert actions alone are likely to be ineffective because the implementation of specialists' advice on conservation and, consequently, the preservation of heritage landscape results

from the sum of the actions undertaken on individual farms and that depends on their owners. Without new function useful for contemporary society that at the same time respecting historic form and substance of the buildings (like former barns), a unique rural landscape is doomed for destruction caused by transformations resulting from ignorance and neglect of its value manifested by current inhabitants. The success of revitalization thus depends largely on whether and what benefits the local community will see in this process for themselves and to what extent will be ready to engage the process of renewal. Defining, what may be the driving force behind the functioning of the village after termination of its agricultural function and what should be magnet to attract new citizens and homecoming immigrants, is equally vital part of the revitalization program, as protection of historic homes and establishing a list of do's and don'ts to conduct necessary renovations.

Aims and methods

Therefore, preliminary and time limited programme of community involvement was formulated in consultation with WUOZ in Opole to find the values and traditions typical of Old Paczków, and then persuade the villagers to their creative use and begin a dialogue relationship with the local government and the conservator. The programme was implemented as one of the projects the National Rural Network (Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, KSOW) and the Opole Province as a so-called "soft project" related to raising awareness and building social capital. The action plan has been adjusted to the current project cycle scheduled by NRN (KSOW) and for that reason was shortened to just 2.5 months, which means that it had to be only kind of action starting a process that should be continued and deepened in the future. Proposed were methods of research social communication that worked in cases of participation concerning the development of space, due to the role and context of cultural landscape importance in Old Paczków. Most of them indirectly contribute to community development arousing interest in the cause for which they are conducted. However, their use in a specific context and sequence can improve the quality of discussion on space and opportunities to shape a unique landscape. As discussion subjects were selected the most pressing problems to solve, as well as obvious advantages and also the reasons to be proud of, in order to build the identity of the place not only in landscape context but also understanding the social environment.

Specific objectives of the program included the activation of the local community to:

- take action first on a small scale, using as opportunity the anniversary of the settlement to show off the cultural heritage of the village by exposing private collections of photos scanned during the workshop (if any publication can be developed in partnership with WUOZ in Opole);
- articulate and name specific technical and functional problems associated with living in historic buildings that form the landscape of the entire historic village;
- establish a framework for cooperation of the village council representing residents with regional conservation office (WUOZ) and municipal authorities in order to determine the principles of the further development of the village in the context of planning and heritage protection;
- to try to reach to the disengaged group of residents using workshop participants as effect multipliers.

The programme of participation consists of a combination of qualitative research (individual interviews, workshops) with a survey (questionnaire distributed). The proposed course of action was based on the principle of sequential use of methods more and more deliberative, allowing exploring the motivations and initiation of interactions.

The first stage included analysis of existing documents, studies and interview with the Provincial Heritage Conservator and author of landscape studies from 2014. After analyzing the existing studies a draft a questionnaire was to be prepared. It was to be reviewed in the individual interviews with key individuals (opinion leaders). After the distribution of

the survey and information campaign (posters, parish advertisements, network of the mayor) two editions of the workshop was to be prepared. In principle, the conclusions of the first were used to refine the program of the second – the key was the transition from diagnosis of the existing condition (specifying strengths – the power of tradition, an indication of problems) to showing the possibility of real action supported by examples of success. Each round of workshops was planned for a maximum of 30 participants who had to work in smaller groups. The summary report of the program is to be submitted to the residents (at the hands of the village council), the mayor of Paczków and WUOZ in Opole. The report should consist of the aim and the research plan, their description, the case studies, the results of the workshop and a photo catalogue of historic memorabilia and photographs.

A questionnaire as an initial diagnose tool

In order to examine attitude of residents to state of their village and declarative readiness to participate in the revitalization a survey was prepared. The draft questionnaire was revised after completing interviews with the parish, the village community leader and the mayor of Paczków. The questionnaire included 24 questions on following issues:

- emotional attitude towards the home and farmyard;
- problems with the day-to-day maintenance of the buildings;
- most urgent problems and priorities of the village that need to be solved;
- will and ability to co-operate in revitalization works;

The questionnaire was addressed to adult residents of the village, which is about 300 actually residing (a large number of young people left). The sample unit was the household (in the village there are 111 households). The questionnaire was distributed in 200 copies (one per household and extra copies in the case of loss).

Workshop – invitation to action

To engage actively the residents in revitalisation there was planned an opportunity to take part in of two consecutive workshops scheduled at the next stage. The workshop programme was prepared according to methodology used by the Laboratory of Cultural Aspects of Landscape Architecture (consultations and discussions with thematic tables) and elements of British participatory planning methods called Planning for Real⁷, which is an extremely effective way of getting the citizens involved in carrying out changes in small communities.

The aim of the first workshop was to build a sense of pride and self-esteem associated with local customs and traditions through the construction of the so-called *Bank of treasures of Stary Paczków*. During the workshops there is provided an opportunity for registration of family memorabilia (photos, items of daily use) both those imported from Żywiec region and connected with life in Stary Paczków or found in the homes of the previous inhabitants. Furthermore, measures to prepare the *Bank of the neighbourhood skills* and prioritizing the most important problems to be solved basing on the Planning for Real methodology.

The *Bank of neighbourhood skills* was meant to be the help in gathering information about the skills and competencies of participants provided on the basis of a questionnaire on skills useful for revitalization activities in terms of both hard skills (eg. participation in building-restoration works within the revitalization) as well as the possibility of providing services related to the operation of possible village renewal (service tourists, cooking, promotion of the village through the construction and maintenance of the website, etc.).

⁷ Research team members (Anna Staniewska, Katarzyna Konopacka and Jacek Konopacki) are in the group of the first officially certified facilitators of the Planning for Real method.

Prioritization and classification of major problems for the ones we can solve ourselves, those we need external assistance (financial and / or organizational) and those that are entirely dependent on external factors, allows the discovery of dormant potential⁸ in rural communities and independence from external support programmes. The orientation of workshop towards the opportunity to achieve real effect on the basis of own local abilities and skills, can contribute to the so-called "petunia effect" [4]. That is to say, the implementation of a small project with a visible positive effect will lead the community to undertake further more complex, but equally necessary work.

After recognizing the potential of the village and its inhabitants, another workshop provided an opportunity for joint exploration of possible new functions of rural areas, which would contribute to the recovery and visibility values of heritage and landscape. During this meeting, the participants are scheduled in 4 theme groups, which will seek inspiration and look at the issues of:

- The examples of successful village recovery based on the resources of local tradition and cultural landscape (e.g. small farm orchards near Nowy Sącz oriented for food processing, organic farming and producer groups, beekeeping-rowing, horse riding, cultural tourism, referring to the example of the Łemko tradition)
- The needs and opportunities for the creation of local brands, specialties on rural areas and ways of promotion (finding buyers for locally produced goods and services, reaching them through appropriate means of communication – e.g. the ability to use electronic media)
- Social entrepreneurship as a way of starting a business on a small scale first activating the unemployed (in Stary Paczków, just like the rest of the Opole province, there is high unemployment and migration rate);
- Value of traditional building technologies and the justification for selection of good quality materials and functional solutions suitable for heritage buildings (based on the catalogue of problems arising from the survey; advice provided by an architect experienced in heritage conservation)

As a summary of the work there is written report foreseen and a presentation of the results at a local festival (jubilee of the volunteer fire brigade) as well as a special leaflet addressed to young people and absent during the workshop presenting the advantages of the village and possibilities of their profitable contemporary use. The main problem of Stary Paczków is in fact a small number of people ready to join in the revival of the village, which derives from the general demographic situation. In the village there are many elderly left, from which it is difficult to expect starting a business. The younger generation either went to study in larger towns, or left for the lack of employment prospects locally. The key issue crucial to enter the path to real revitalization is not so much expert judgment (and this is very high), but the real desire of current and potential future residents to take responsibility for the development of the village. This can be however expected from them only after the creation proper starting conditions by the community of Paczków to which the village of Stary Paczków administratively belongs.

4. CONCLUSION

The proposed programme of initial social mobilization for the revitalization of Stary Paczków and its landscape reflects the logic of this type of projects derived from the diagnosis of the existing conditions. An analyse of the needs and community involvement in revitalization should lead to the choice of most favourable development direction for local people and the unique landscape. To increase the possibility of direct participation in the context of limited project duration (approximately 2.5 months) the programme intro-

⁸ The empowerment of the community that means independent actions which represent the highest step in the participation ladder developed by Sherry Arnstein [3].

duced a number of methods that require active participation (workshops). This project, however, can merely awake optimism rather than provoke profound changes. To expect a radical improvement in living conditions, a living countryside and model landscape regeneration example one should plan systematic efforts for several years. A series of necessary actions may include the launch of a comprehensive programme to eliminate unemployment through a system of small grants on business start, tax incentives, a programme of alcoholism prevention and redemption of some vacancies and improving infrastructure. It should be emphasized that the greatest difficulty to overcome in this case is a lack of faith on the part of community in the possibility of change and general discouragement resulting from the difficult situation of many families. Many years of neglect of the community in the field of spatial policy (no local zoning plan designating areas for new buildings) and infrastructure (no sewer) form today a barrier of growth difficult overcome, which discourages young generation from return to their homeland. Overcoming the current state of powerlessness and reluctance to revive Stary Paczków requires a strong push from the outside - whether in the form of significant investments generating employment or carrying out the renewal of a significant object model — one whole unit or renovation of the tavern. However, crucial to the success and survival of the village of landscape is change of mentality that requires systematic work. The described project of community activation and engagement such work begins. Materials collected in its course will be used to enrich the celebration of the seventieth anniversary of settlements in Stary Paczków in the summer of 2015.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Arnstein S.R., A Ladder of Citizen Participation, *Journal of the American Planning Association* 1969, Vol. 35, No. 4, s. 216–224.
- [2] Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., *DzU z 2006 r.*, nr 14, poz. 98, <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20060140098&type=2>, dostęp 16.04.2015.
- [3] *Informacja o realizacji programu – Program Odnowy Wsi Województwa Opolskiego*, <http://www.odnowawsi.eu/serwis/index.php?id=52>, dostęp 15.04.2015.
- [4] *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, tłum.: T. Jeleński, W. Kosiński, Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska 2009, ISBN 978-83-925189-9-0.
- [5] Kłosowski W., *Wymogi wobec Lokalnych Programów Rewitalizacji pod kątem ich zgodności z wymogami ZPORR*, http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/ZPORR/Konkursy/wymogi_lpr.pdf, dostęp 15.04.2015.
- [6] *Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014, http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/Rewitalizacja/Documents/NarodowyPlanRewitalizacji_Zalozenia_062014.pdf, dostęp 15.04.2015.
- [7] *Odnowa wsi w integrującej się Europie [Rural Renewal in an Integrating Europe]*, praca zbiorowa pod red. M. Kłodzińskiego, M. Bład, R. Wilczyńskiego, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk 2007, ISBN 83-89900-20-3.
- [8] Palacz T., *Studium historyczno-ruralistyczne Starego Paczkowa, gm. Paczków, pow. nyski, woj. opolskie*, [mpis], Poznań 2011.
- [9] Pawłowska K., Staniewska A., Konopacki J., *Udział społeczeństwa w ochronie, zarządzaniu i planowaniu krajobrazu – podręcznik dobrych praktyk*, Kraków–Warszawa, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska 2012, ISBN 978-83-62940-37-0.
- [10] *Projekt rewitalizacji wsi Stary Paczków, gm. Paczków*, zespół autorski: kierownik projektu: dr inż. arch. Katarzyna Hodor, dr inż. arch. Katarzyna Łakomy, dr inż. arch. kraj. Wojciech Bobek, inż. arch. kraj. Julia Klimek, mgr inż. arch. kraj. Anna Steuer, konsultacje prof. dr hab. inż. arch. Anna Mitkowska, [mpis], Zakład Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych, Kraków 2013.
- [11] *Sieci Najpiękniejszych Wsi. Opracowanie eksperckie projektu – możliwości utworzenia sieci*, praca zbiorowa pod red. R. Wilczyńskiego, Opole 2012,

- http://www.dziedzictwowsiopolskiej.pl/upload/users/krybak/files/opracowanie_koncepcji_najpiekniejszych_wsi_fina%C5%82.pdf, dostęp 15.04.2015.
- [12] *Waloryzacja zabytkowego zasobu kulturowego wsi województwa opolskiego. Cele, metody, praktyka*, opracowanie eksperckie pod redakcją Agnieszki Saługi-Rzońcy, Marii Burian, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Opolu, Ryszard Wilczyński – Wojewoda Opolski, Opole 2010, http://opolskie.ksow.pl/fileadmin/user_upload/opolskie/pliki/WALORYZACJA_WSI-OK1.pdf, dostęp, 16.04.2015.
- [13] Wilczyński R., Odnowa wsi z wykorzystaniem środków europejskich – niewykorzystana szansa na rewitalizację [The Village Renewal with the Use of the European Funds – Untapped Opportunity for Revitalization], *Architektura Krajobrazu [Landscape Architecture]* 2012, nr 2, s. 4–22.
- [14] *Założenia ustawy o rewitalizacji, wersja przyjęta przez Radę Ministrów na posiedzeniu w dniu 24 marca 2015 r.*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Departament Polityki Przestrzennej, Warszawa, marzec 2015, http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/Rewitalizacja/Documents/Zalozenia_ustawy_o_rewitalizacji_24_marca_2015.pdf, dostęp 15.04.2015.
- [15] *Zanim wybuchnie konflikt; Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, praca zbiorowa pod red. K. Pawłowskiej, tomy A i B + płyta CD, Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska 2010, ISBN 978-83-61733-02-07.
- [16] Źródło kartograficzne: mapa historyczna z drugiej połowy XIX wieku, oryginał w zbiorach Allgemeine Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs, sygnatura XI. HA, Mt 5568^{katalog} Geheimen Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie: http://www.gsta.spk-berlin.de/karten_%2340%3Binventardatenbank_%2341%3B_525.html?send=Suche+starten&st=art=39960 (dostęp/access 2015-04-30)
- [17] Źródło kartograficzne: współczesna topograficzna mapa rastrowa udostępniana na stronach: Opolskie w Internecie - system informacji przestrzennej i portal informacyjno-promocyjny Województwa Opolskiego pod adresem: <http://maps.opolskie.pl> (dostęp/access 2015-04-30)

O AUTORZE

Dr inż. architekt, absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej i Podyplomowego Studium Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki IHAiKZ PK. Od 2004 roku pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Architektury Krajobrazu, obecnie na stanowisku adiunkta. Certyfikowany moderator (facylitator) metody projektowania partycypacyjnego *Planning for Real*. Prowadzi zajęcia dydaktyczne z przedmiotów: projektowanie zintegrowane, komunikacja społeczna i percepcja krajobrazu. Jej główne zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki tzw. trudnego dziedzictwa, jego społecznej percepcji oraz partycypacji społecznej w planowaniu przestrzeni i jakości krajobrazu.

AUTHOR'S NOTE

PhD. architect, graduated from Cracow University of Technology Faculty of Architecture. Completed also postgraduate study on conservation of monuments of architecture and urbanism. Since 2004, researcher and lecturer of the Institute of Landscape Architecture. A certified Planning for Real facilitator. She is teaching classes on the subject of integrated design and social communication and lectures landscape perception. Her main research interests focus on the issues of the so-called difficult heritage and its social perception as well as social participation in the spatial planning and the landscape quality.

Kontakt | Contact: astaniewska@pk.edu.pl